انتخاب راه حق و باطل

دکتر هادی رستگار مقدم
پژوهشگر و مدرس

شیطان یکی از موجودات و مخلوقات الهی است که او را عبادت می‌کرد. پس او بنده خدا بوده و از دایره اراده و مشیت حق‌تعالی خارج نبوده است، اما چگونه شد که شیطان به موجودی تبدیل شد که هم موجب لعن الهی برای خود شد و هم برای دیگر موجودات و بندگان خدا؟

امیرالمؤمنین علی(ع) در خطبه قاصعه «نهج‌البلاغه» درباره شیطان چنین می‌فرمایند: از کار خدا درباره شیطان پند و عبرت بگیرید، زیرا عبادت‌های طولانی و کوشش فراوان او را به‌دلیل یک لحظه سرکشی و تکبر، باطل و بی‌اثر ساخت، با اینکه ٦هزار سال خدا را عبادت کرده بود که معلوم نیست از سال‌های دنیا بوده است یا از سال‌های آخرت. پس چه کسی بعد از ابلیس، با انجام‌دادن گناهی مانند او، از عذاب الهی سالم خواهد ماند. هرگز اتفاق نمی‌افتد که خداوند سبحان، انسانی را به‌سبب کاری که به‌وسیله آن فرشته‌ای (مراد شیطان است، چون مدتی با دیگر ملائکه هم‌نشین بود) را از بهشت بیرون کرد، به بهشت وارد سازد. حکم خداوند در میان اهل آسمان و زمین یکسان است و بین او و دیگر آفریدگانش، در رواداشتن آنچه بر جهانیان حرام فرموده است، سازش و نرمی نیست. یعنی آنچه بر همه حرام کرده است، بر دیگری مباح نمی‌کند. پس، از دشمن خدا (شیطان) بترسید که مبادا شما را به درد خود گرفتار سازد و با ندایش شما را نگران کند و با لشکریان سواره و پیاده خویش اطرافتان را فراگیرد. به جان خودم سوگند که تیر شرش را برای جان شما به چله کمان نهاده و آن را به جانب شما سخت کشیده و از نزدیک شما را هدف قرار داده و گفته است: قالَ رَبِّ بِما أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ (الحجر:۳۹). او بی‌اندیشه از آینده دور غیب‌گویی کرده و با پنداری غیرواقع سنگ انداخته است و فرزندان نخوت و برادران عصبیت و سواران گردن‌کش و جاهلیت او را تصدیق کردند تا اینکه سرکش‌های شما از او پیروی کردند و حرص و طمع او، در شما پابرجا شد. پس راز نهان آشکار شد و تسلط او بر شما قوت یافت و سپاه خود را به‌سوی شما نزدیک آورد و لشکریان وی شما را در غارهای ذلت و خواری جا دادند و در گودال‌های مرگ انداختند و با زخم‌های سنگین که از نیزه‌زدن در چشم‌ها و بریدن گلوها و کوبیدن بینی‌ها و انداختنتان در قتلگاه‌ها در شما ایجاد کردند، پایمالتان ساختند، چراکه اراده داشتند شما را با حلقه‌های مهار قهر و خشم که در بینی می‌نهند، به‌سوی آتشی که برایتان آماده شده است، بکشانند.

بله، شیطان چون خودش به‌واسطه نخوت و تکبر از درگاه الهی دور شد، قسم یاد کرد که از خدای تعالی انتقام بگیرد و چون می‌داند قدرت انتقام‌گیری از خدای تعالی را ندارد، حق‌تعالی را با گمراه‌ساختن بندگانش تهدید کرده و گفته است من آنان را با تزیین کردن گناهانشان غافل می‌کنم و به گمراهی‌شان می‌کشانم. او می‌گوید من از هر طرف انسان را احاطه می‌کنم، از راست و چپ و از جلو و پشت‌سر بر او سیطره خواهم یافت تا همه راه‌های گریز او را ببندم و به‌جز به سخن و وسوسه‌های من توجهی نکنند و فعل ناپسند انسان را به گونه‌ای تزیین و زیباسازی می‌کنم که هیچ راهی به‌جز تبعیت نداشته باشد. خداوند متعال نیز فرمود من تو را و هر کسی را که از تو تبعیت کند، به جهنم وارد می‌سازم (ص:۸۵). پس انسان‌ها همواره دو راه پیش‌روی خود دارند؛ یکی راه حق است و دیگری راه باطل. در راه حق همه‌چیز مبتنی بر وعده و سخن حق و حقیقت و درست است، ولی راه باطل همه‌چیزش مبتنی بر وعده‌های پوچ و دروغین و ظاهرگرایی آراسته‌ای چون غبار است.

پس تو ای بنده خدای‌تعالی، اگر دیدی نفست به چیزی متمایل شده است که آن چیز در مقابل چشمانت تزیین شده است و جلوه‌گری می‌کند، باید از شر شیطان به خدای‌تعالی پناه ببری و مراقب باشی که مبادا تزیینات شیطانی باشد. بدین‌سان، خدای‌تعالی فرمود این‌چنین از شر شیطان به من پناه ببرید: «وَ قُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِکَ مِنْ هَمَزاتِ الشَّياطِينِ وَ أَعُوذُ بِکَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ؛ و بگو پروردگارا! به تو از وسوسه‌های شیاطین پناه می‌برم و پروردگارا! از اینکه نزد من حاضر شوند، به تو پناه می‌برم (المؤمنون:۹۷و۹۸).»

پس تفاوت راه حق با باطل آن است که انسان هوشیار ببیند و بیندیشد که آنچه می‌نگرد، حقیقتا زیباست یا زیبا جلو کرده است. اگر حقیقتا زیباست، راه حق است و اگر چیزی است که زیبا نیست و برخی آن را زیبا می‌بینند و برخی دیگر نازیبا، باید از چنین چیزی هراسناک بود که مبادا باطل باشد و بهتر آن است که از آن دوری کنند.

احکام به زبان ساده

یکی از نیازهای اساسی افراد به‌ویژه در دوران بلوغ، پاسخ به سؤالات شرعی‌شان است. مجموعه کتاب‌های آموزش احکام برای دختران و آموزش احکام برای پسران در سطح متوسط و برای مخاطب عمومی نوشته شده‌اند. حجت‌الاسلام‌والمسلمین محمدحسین فلاح در قالب پرسش‌وپاسخ این آثار را نوشته و به‌عنوان رساله‌ای عملی برای نوجوانان و جوانان تنظیم کرده است. ایشان بر اساس اصول فقه جعفری و مجموع نظرهای مراجع تقلید بزرگ به سؤالات زیادی پاسخ داده است.

انتشارات «دلیل ما» در سال ۱۳۷۲ دو اثر از حجت‌الاسلام‌والمسلمین فلاح‌زاده به‌نام «آموزش احکام: ویژه پسران» و «آموزش احکام: ویژه دختران» را منتشر کرده است؛ آثاری که موردنیاز نسل جوان است و بیش از پنجاه نوبت تجدید چاپ شده‌اند.

در معرفی این کتاب آمده است:

دستیابی به رشد و کمال و پرواز در آسمان رستگاری و سعادت، تنها در پرتو علم و عمل به دستورات و رهنمودهای اسلام و حرکت بر صراط روشن آیین محمدی(ص) امکان‌پذیر است. اسلام دینی کامل، صالح و به‌هم‌پیوسته است و روح عطشناک جوان برای یافتن پاسخ پرسش‌هایش همواره درپی مرجعی قابل اعتماد است.

آنچه امروزه به‌نام «رساله توضیح‌المسائل» از مراجع تقلید در دسترس مردم قرار می‌گیرد، از ثمرات رنج و تلاش‌های فراوان ایشان است و از آنجا که برای مطالعه و مراجعه عموم و بیش از پنجاه سال پیش (از لحاظ نثر) نگاشته شده، تغییر چندانی در شیوه نگارش آن داده نشده است. بنابراین، نسل جوان نمی‌تواند با لغات مشکل و نامأنوس و عبارت‌های پیچیده آن رساله‌ها ارتباط برقرار کند.

برای رفع نیاز نسل امروز و برای پاسخگویی به بخشی از سؤالات جوانان در باب مسائل فقهی و احکام و عبادات، کتاب «آموزش احکام» تدوین شده که دختران و پسران را در راه استفاده بهتر از رساله‌های عملیه کمک می‌کند و درعین‌حال امکان شناخت نظر مراجع بزرگ تقلید را برای مقلدان آنان فراهم می‌آورد.

این کتاب پس از بیست سال چاپ و انتشار، جایگاه مناسبی در میان علاقه‌مندان یافته است و باتوجه‌به نشر روان و تقسیم‌بندی درسی در ۴۷عنوان، جذابیت بسیاری برای استادان و دانش‌آموزان ایجاد کرده است. اکنون آخرین نگارش با ویرایش جدید و اضافات مطابق با فتاوای آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی، شبیری‌زنجانی، مکارم‌شیرازی، صافی گلپایگانی و نوری‌همدانی توسط این انتشارات به بازار نشر عرضه شده است.

سبک زندگی اسلامی برای کسبه و افراد شاغل چگونه است؟

برکت در معاش با یاد خدا

حمیده ذاکری| ارزش کار و تلاش از مواردی است که هر انسان سلیمی از آن آگاه است. به غیر از دغدغه معاش و خرج‌ومخارج، کسب‌وکار در معنای اسلامی به‌عنوان خدمت به خود برای پرورش و تزکیه نفس و خدمت به اجتماع تلقی شده است. در فضای کار با آزمایش‌های مختلفی روبه‌رو می‌شویم و می‌توانیم به توسعه ویژگی‌هایمان بپردازیم و از تله‌های اخلاقی اجتناب کنیم. موضوعاتی مانند مشارکت‌پذیری، حسن‌خلق، مردم‌داری، دوری از ربا، عمل به تعهدات کاری به‌نحواحسن و... ازجمله توصیه‌های روایی ما از ائمه‌اطهار(ع) درباره کسب‌وکار هستند که امروز به آن‌ها می‌پردازیم.

کار به‌منزله عبادت

در متون دینی، کسب‌وکار امری صرفا مادی و اقتصادی نیست و مادیات با معنویت و اخلاق تأثیری متقابل و هم‌سو و هم‌جهت دارند. براین‌اساس، اصول اخلاقی موجود در جامعه دینی با اصول اخلاقی جامعه غیردینی متفاوت است؛ چنان‌که امام‌علی(ع) هنگام گشتن در بازار، خطاب به تجار فرموده‌اند: «يَا مَعْشَرَ التُّجَّارِ قَدِّمُوا الِاسْتِخَارَةَ وَ تَبَرَّكُوا بِالسُّهُولَةِ... وَ تَزَيَّنُوا بِالْحِلْمِ؛ ای جماعت تجار! پیش از هر چیز از خدا طلب خیر کنید و برکت را در آسان‌گیری در معامله بجویید و با اخلاق خوش و برخورد درست، خود را به زیور بردباری بیارایید.» آن حضرت در جای دیگری به اصول دیگری از اخلاق کسب‌وکار اشاره کرده و فرموده‌اند: «يَا مَعْشَرَ التُّجَّارِ الْفِقْهَ ثُمَّ الْمَتْجَرَ الْفِقْهَ ثُمَّ الْمَتْجَرَ الْفِقْهَ ثُمَّ الْمَتْجَرَ وَ اللَّهِ لَلرِّبَا فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ أَخْفَى مِنْ دَبِيبِ النَّمْلِ عَلَى الصَّفَا شُوبُوا أَيْمَانَكُمْ؛ ای تاجران! نخست فقه (آموختن احکام تجارت) سپس تجارت، نخست فقه سپس تجارت، نخست فقه سپس تجارت. به خدا سوگند! یقین داشته باشید که ربا در این امت از راه‌رفتن مورچه روی سنگ صیقلی و براق پنهان‌تر و نامرئی‌تر است؛ سوگندهایتان را با راستگویی بیامیزید.»

رسول خدا(ص) نیز از کسب روزی حلال به‌عنوان عبادت نام برده‌اند: «الْعِبَادَةُ سَبْعُونَ جُزْءاً أَفْضَلُهَا طَلَبُ الْحَلَالِ؛ عبادت هفتاد جزء دارد و از همه بهتر، تلاش برای به‌دست‌آوردن روزی حلال است.»

زمان کسب‌وکار

درباره روز و ساعت کارکردن در متون اسلامی توصیه‌هایی برای بهترانجام‌شدن امور مسلمانان بیان شده است. در قرآن کریم می‌خوانیم: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، هرگاه شما را برای نماز جمعه بخوانند، فی‌الحال به ذکر خدا بشتابید و کسب و تجارت را رها کنید که این نماز جمعه از هر تجارتی برای شما بهتر است، اگر بدانید.» منع کارکردن در روز جمعه به‌ویژه زمان نماز جمعه در روایات نیز آمده است. امام‌صادق(ع) می‌فرمایند: «هر کسی کارگری را در وقت نماز جمعه اجیر کند و از شرکت در نماز بازدارد، گناه کرده است و اگر او را از شرکت در نماز بازنداشت، کارگر و کارفرما، هر دو در ثواب نماز شریک‌اند.» بنابر برخی روایات دیگر، روز جمعه مسلمان باید خودش را برای تحصیل مسائل دینی، از کاروکسب فارغ کند. همچنین، ایشان در روایتی از پیامبراکرم(ص) می‌فرمایند: «اف بر مسلمانی که روز جمعه خویش را برای تفقه در دین خالی نکند.» در بحث از زمان و مکان، باید گفت اگرچه خداوند روز را برای تحصیل معاش و شب را برای استراحت تعیین فرموده است، در برخی موارد، کار در شب برای انسان لازم می‌آید که این مسئله با شئونات اسلامی منافاتی ندارد. امام‌صادق(ع) می‌فرمایند: «گاهی ممکن است مردم به کسب‌وکار در شب نیاز داشته باشند؛ مثلا به این علت که در طول روز نمی‌توانند همه کارهای خود را انجام دهند یا اینکه گرمای روز طاقت‌فرساست و نمی‌توانند در روز کار کنند. بنابراین، مردم در شب و در پرتو نور ماه می‌توانند کارهای مختلفی انجام دهند. خداوند نور ماه را بدین جهت قرار داده است.»

غافل نشدن از یاد خدا، به‌واسطه کار

در هر موقعیتی نباید دمی از یاد و حضور پروردگار عالم غافل شد. در فضای کسب‌وکار این حساسیت باید بیشتر شود، چون ما مدام در موقعیت تصمیم‌گیری هستیم و بین خوب و بد در انتخاب. انسان به‌واسطه کاروکسب، نباید از یاد خداوند غافل شود؛ مثلا به‌واسطه سرگرمی به کار، نماز اول وقتش را نباید فراموش کند. امام‌صادق(ع) در تفسیر آیه ۲۷ سوره نور می‌فرمایند: «مردانی هستند که کاروکسب، آن‌ها را از یاد خدا غافل نمی‌کند.» همچنین فرموده‌اند: «اینان همان کسبه‌ای هستند که هنگام نماز، کسب‌وکار، آن‌ها را از یاد خدا غافل نمی‌کند و در انجام آن کوتاهی نمی‌کنند.» بر اساس این روایات و توصیه‌ها، بهتر است مسلمان در اول وقت نماز، دست از کار بکشد و نماز اقامه کند.

تعیین مزد قبل از شروع کار

از آداب اخلاقی کار که از بسیاری از سوءتفاهم‌ها و حق‌وناحق‌شدن امور جلوگیری می‌کند، این است که قبل از کار، مزد کار فرد تعیین شود. در سیره امام‌رضا(ع) می‌خوانیم: «روزی حضرت‌رضا(ع) غلامی را دیدند که با دیگر غلامان آن حضرت مشغول کار بود. معلوم شد که آن غلام سیاه را به کارگری گرفته‌اند. امام به آن‌ها فرمودند: آیا مزد این کارگر را قبل از کار تعیین کرده‌اید؟ عرض کردند: به هر مزدی ما راضی باشیم، او هم راضی است. امام به‌شدت خشمگین شدند، چراکه مزد کارگر را تعیین نکرده بودند.»

رعایت حق شریک

درباره شراکت و نحوه رفتار با شرکا، بسیار باید دقت کرد، زیرا غیر از درنظرگرفتن سود و زیان آن، این امر و انتخاب شریک، نتایج بسیاری بر زندگی انسان دارد. در تحف‌العقول می‌خوانیم: «اما حق شریک اینکه: اگر غایب باشد، کارش را بکنی و اگر حاضر است، با او برابر کار کنی و به‌نظر و رأی خود و بدون مشورت با او تصمیم نگیری و مالش را نگه داری و در آن کم یا بیش خیانت نکنی. زیرا به ما رسیده است که دست خدا بر سر هر دو شریک است تا وقتی که به‌هم خیانت نکنند.»

جرئت و جسارت

آنچه در مهارت‌های امروزی در زمینه کسب‌وکار به ریسک‌پذیری معروف شده است، در بیانات روایی ما هم آمده است. جرئت‌وجسارت در تصمیم‌گیری، عاملی مهم برای رونق کسب‌وکار است و از جمله آداب کسب، به‌ویژه تجارت است. پیامبراکرم(ص) می‌فرمایند: «تاجر کم‌جرئت، از روزی محروم است و تاجر پرجرئت، روزی می‌یابد.»

خوب انجام‌دادن کار

یکی دیگر از آداب کار این است که انسان تا می‌تواند باید کاری را که برعهده او گذاشته شده است، به بهترین شکل ممکن انجام دهد و در انجام کارش کوتاهی نکند. پیامبراکرم(ص) در این زمینه می‌فرمایند: «خداوند، آن کارگری را دوست دارد که چون کاری به وی محول شد، آن را نیکو انجام دهد.»

دوری از حرص

کارکردن و کسب درآمد، از نظر اسلام اهمیتی فراوان دارد، اما حرص خوردن در این زمینه از نظر اسلام بسیار مذموم و ناپسند است. حرص صفتی است که انسان را وامی‌دارد بیش از حد نیازش مال جمع کند. این صفت، مشهورترین صفت دنیاطلبان است. بی‌تردید، حرص صفتی است مهلک و کشنده که عمقش ناپیداست. امام‌علی(ع) می‌فرمایند: «دو گرسنه هستند که هرگز سیر نمی‌شوند؛ طالب علم و طالب دنیا.» و باز از آن حضرت نقل است: «آزمند، در بند ذلت و خواری اسیر است.» ریشه حرص یا به علاقه شدید به دنیا برمی‌گردد یا بی‌اعتمادی به خدا، چون روزی دست خداوند است. اگر انسان به حضرت حق اعتقاد داشته باشد، دیگر حرص معنی ندارد. در قرآن کریم در سوره اسرا آیه ۳۰ می‌خوانیم: «همانا خداوند هرکه را بخواهد، روزی می‌دهد و بر هرکه بخواهد، تنگ می‌گیرد و خدا به بندگانش آگاه و بیناست.»

سوءاستفاده نکردن از بحران‌های اقتصادی

امام‌صادق(ع) به غلام خود، مصادف، هزار دینار دادند تا به مصر رود و تجارت کند. مصادف با کالایی همراه بازرگانان به‌طرف مصر به راه افتاد. نزدیکی‌های مصر به قافله‌ای برخوردند که از مصر خارج می‌شد. مصادف و بازرگانان همراه وی، از اهل قافله درباره کالایی که آن‌ها به مصر آورده بودند، پرسیدند (که آیا این کالا در مصر وجود دارد یا نه). آن کالا از ارزاق عمومی بود. اهل قافله به آن‌ها گفتند که این کالا در شهر مصر نایاب است. مصادف و بازرگانان با یکدیگر هم‌پیمان شدند که برای هر دیناری کمتر از یک دینار سود نگیرند. آن‌ها کالاهای خود را فروختند و هنگامی که پول‌های خود را گرفتند، به‌سوی مدینه به راه افتادند. وقتی به مدینه رسیدند، مصادف خدمت امام‌صادق(ع) رسید و درحالی که دو کیسه هزار دیناری در دست داشت، به امام‌صادق(ع) عرض کرد: این یک کیسه سرمایه است و این کیسه دوم، سود. امام‌صادق(ع) فرمودند: این سود زیاد را چگونه به‌دست آوردید؟ مصادف ماجرا را برای امام تعریف کرد. امام‌صادق(ع) فرمودند: سبحان‌ا... . سپس آن حضرت یکی از دو کیسه را گرفتند و فرمودند: این سرمایه من است و ما به این‌گونه سود نیاز نداریم. ای مصادف، جنگ با شمشیر از کسب روزی حلال آسان‌تر است. (بحارالانوار، ج۴۷، ص۵۹، حدیث۱۱۱)

یادگیری احکام کسب‌وکار و تجارت

در بسیاری از مراکز فنی و دانشگاهی، حرفه‌ها و مهارت‌های زیادی آموزش داده می‌شود. به غیر از متون و کتب و مواد درسی که در دنیای کنونی در اختیار همه مردم قرار گرفته است، در زمینه مهارت‌های کسب‌وکار نیز رشته‌های مختلفی تأسیس شده‌اند. به غیر از این موارد، درباره احکام حلال و حرام نیز آموزش‌های بسیاری وجود دارد که می‌توانید از آن‌ها استفاده کنید. فراگیری احکام تجارت، انسان را از افتادن در رباوغش و سایر محرمات معاملات، بازمی‌دارد. امام‌صادق(ع) می‌فرمایند: «هرکسی که می‌خواهد تجارت و کاسبی کند، باید احکام دین را بیاموزد تا حلال و حرام را بشناسد و هرکس احکام دین را فرانگیرد و به تجارت بپردازد، به‌شبهات گرفتار آید.» اصبغ‌بن‌نباته می‌گوید: «از امام‌علی(ع) شنیدم که: ای اهل تجارت، اول با احکام شرعی تجارت آشنا شوید، بعد وارد معامله شوید. وادامه می‌دهند که: به خدا سوگند، در بین مردم ربا پنهان‌تر از حرکت مورچگان بر سنگ سخت است.»